

Zvēr. adv. pal. D. Remersens

**Latvijas likumprojekta noteikumu
par akciju sabiedrību dibināšanu
salīdzinājums**

ar pastāvošiem likumiem un noteikumiem.

1935.

K. E. Krastiņa izdevniecība Rīgā.

VHC

Remmersen, Douve Latv. Nođ.

Zvēr. adv. pal. D. Remersens

33

1675

564

Latvijas likumprojekta noteikumu par akciju sabiedrību dibināšanu salīdzinājums

ar pastāvošiem likumiem un noteikumiem.

1935.

K. E. Krastiņa izdevniecība Rīgā.

L. V. R.

№. 304694 ✓

0309065750

A. S. «IZDEVĒJS», Rīga,
Eiļzabetes ielā Nr. 83-85

Pēdējos gados gandrīz visas Eiropas valstis atjauno likumus par akciju sabiedrībām, vai nu pārstrādājot atsevišķas šo likumu daļas, vai pat atvietojot tos ar pilnīgi jauniem likumiem.

Jauni akciju sabiedrības likumi izdoti Grieķijā — 1920. gadā, Lietuvā — 1924. gadā, Turcijā — 1926. gadā, Padomju Krievijā — 1927. gadā, Holandē 1928. un 1929. gados, Polijā — 1928. gadā (par akciju sabiedrībām un bankām), Lielbritānijā — 1929. gadā, Dānijā 1930. gadā. Likumu projekti izstrādāti Itālijā, Spānijā, Ungārijā, Šveicē, Vācijā, Rumānijā un Dienvidslāvijā. Bez tam sakarā ar jauniem saimnieciskiem apstākļiem pēc pasaules kara ievērojamas daļas reformas izvestas gandrīz visās civilizētās valstīs.¹⁾

Arī Latvijas likumdošana par akciju sabiedrībām bija diezgan dzīva, un tā vedama sakarā ar vietējo tirdzniecības un rūpniecības akciju sabiedrību neskaidro stāvokli, kas radies pateicoties karām un revolūcijai. Atsevišķi likumi un rīkojumi rēgulē speciālus jautājumus. Izdoto likumu lielai daļai ir tikai pagaidu raksturs un tie arī daļai no likumiskā viedokļa apšaubāmi.

¹⁾ Krievijas agrākie likumi, kas pastāvēja Latvijas robežās, cik tāli tie nerunā pretim Latvijas valsts iekārtai, atstāti spēkā, līdz ar ko atzīti par spēkā esošiem Latvijā visi Krievijas likumi par akciju sabiedrībām. Tie ievietoti Krievijas likumu kopojumā X sējuma I daļas 2138—2198 pantos, Tirdzniecības nolikuma 77—78 p. p. un Kreditnolikumā. Pie jau-

¹⁾ Dr. W. Hallstein. Die Aktienrechte der Gegenwart, Berlin, 1931.

nākiem Krievijas noteikumiem par akciju sabiedrībām pieskaitāmi 1901. g. 21. decembra pagaidnoteikumi par kredītiestāžu un tirdzniecības akciju sabiedrību un paju sabiedrību, kā arī apdrošināšanas sabiedrību organizāciju, kādi noteikumi ievietoti kā pielikums pie X sēj. I d. 2158. p. ar punktiem 1—18. Tāpat jāmin Krievijas pagaidu valdības 1917. g. 10. marta «Likums par nekavējošu akciju sabiedrību sastādīšanas atvieglināšanu un nacionālu tiesību ierobežojumu atcelšanu to statūtos», kas piešķir tirdzniecības un rūpniecības ministriem tiesības ar savu varu apstiprināt jaunas sabiedrības un atļaut jau pastāvošām pagarināt kapitāla iemaksas termiņus. Bet galvenie likumi, kas ievesti 1836. gadā (2138—2198. p. p.), tādā mērā novecojušies, ka pat Krievija pēdējā laikā pirms pasaules kara ar tiem gandrīz nerēķinājās. Minētie panti runā galvenā kārtā par sabiedrībām, kurām piešķirtas kādas privilēģijas. Ar to izskaidrojams, kādēļ izšķirošo nozīmi Krievijā piešķirra statūtiem, bet ne likumiem, un nodibinot kādu jaunu sabiedrību, pastāvīgi aizrādīja uz attiecīgiem noteikumiem līdzīgu sabiedrību statūtos, atstājot likumu pie malas.

Šo archaisko likumdošanu pārņēma Latvijas satversmes sapulce, un valdība to visādi mēģināja papildināt, izdodot veselu rindu noteikumu par akciju sabiedrībām, kuŗu lielākai daļai gan piemīt tikai pārējoša nozīme. Svarīgākie no tiem ir: 1) 1921. g. 20. aprīļa likums par akciju s-bām un paju s-bām, kuŗu vēlāk papildināja un grozīja, 2) 1923. g. 6. oktobra Pagaidu noteikumi jaunu akciju sabiedrību dibināšanai, kas izdoti tikai kā finanču ministra rīkojums un nav iespiesti likumu un rīkojumu krājumā un 3) 1924. g. 30. janvāra un 26. augusta Noteikumi par paju sabiedrību dibināšanu. Šie noteikumi, no kuriem tikai dažiem likuma spēks, gan papildina vecos Krievijas likumus, bet viņiem tikai pagaidu raksturs. Tagad saprotams, kādēļ arī pie mums tik lielu nozīmi piešķir statūtiem. «Normālstatūtus» sastādījusi un izstrādājusi Finanču ministrija kā paraugstatūtus di-

binātājiem, un tie, atskaitot dažus sīkus grozījumus, gandrīz pilnīgi līdzinās jaunāko krievu akciju s-bu statūtiem. Ministrija šos «normālstatūtus» nav nedz rikojumā, nedz arī kādā citā veidā publicējusi, un tie uzskatāmi vienīgi kā priekšlikums, kā paraugs dibinātājiem pie statūtu izstrādāšanas. Daži juristi tomēr «normālstatūtus» uzskatīja par saistošām normām, respektējot acīmredzot iestādi, kas tos likusi iespiest, bet patiesībā tie ir tikai paraugs, un daudzus pantus var grozīt pēc dibinātāju ieskatiem.

Tirgotāju un rūpnieku organizācijas, kā arī juristi vairākkārt aizrādījuši, ka Latvijai steidzami vajadzīgs jauns akciju s-bu likums. Ministru kabinets savā 1930. g. 6. novembra sēdē atzina par nepieciešamu izstrādāt likumu par akciju s-bām, un nolēma šim nolūkam nodibināt sevišķu komisiju, kurā ietilptu finanču un tieslietu ministriju pārstāvji, tiesu darbinieki, Latvijas universitātes mācības spēki un zvērīnāti advokāti.

Komisijas izstrādātais likuma projekts ir plašs: tas aptver 218 pantus. Projekts pieder pie vismodernākiem darbiem akciju likumdošanā, jo tā sastādītāji bija stipri iespaidoti no jaunākiem, ārzemēs jau pastāvošiem un projektētiem likumiem. Nemta vērā arī Latvijas akciju s-bu prakse un saimnieciskās īpatnības. Pēc savas ārējās struktūras un pēc satura jaunais projekts stāv vistuvāk Dānijas 1930. g. likumam par akciju s-bām.¹⁾ Dānijas likums ir visjaunākais Eiropā un piemērojams mūsu apstākļiem, jo arī Dānija ir samērā neliela valsts, kurās saimnieciskais pamats ir lauksaimniecība. Daudzi mūsu projekta noteikumi ņemti arī no Vācijas projekta un no Vācijā 1931. gadā izdotām «Aktienrecht-novellen».

Tirdzniecības likumiem tendence unificēties, un būtu sevišķi vēlams, tirdzniecisko likumdošanu Latvijā saskaņot ar pārējo Baltijas valstu tirdzniecības

¹⁾ Dr. K. Mentzel. Das dänische Gesetz über Aktiengesellschaften, Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht, 4. Jahrgang, Heft 3/6.

likumdošanu. Šai gadījumā tas nebija iespējams, jo Igaunijā, ar nedaudziem grozījumiem, tāpat kā līdz šim Latvijā, vēl spēkā bijušie Krievijas likumi par akciju s-bām, bet Lietavas 1925. gadā publicētais akciju s-bu likums ļoti nepilnīgs (tas sastāv no 73 pantiem) un tai paredzētā koncesiju sistēma, kuŗu jaunākie likumdevēji atmetuši.

Salīdzinot līdz šim pastāvošos likumus un noteikumus ar jauno likuma projektu attiecībā uz akciju s-bu dibināšanu — kas ir šī darba temats — vispirms jānorāda, ka projektā grozīts pašas dibināšanas princips. Ieviesta tā saucamā normatīvā dibināšanas sistēma. Literatūra pazīst 3 akciju s-bu dibināšanas sistēmas. Līdz franču Code de commerce izdošanai valdīja t. s. octroi sistēma (octroi, auctoritas), t. i. akciju sabiedrības dibinājās tikai uz lex singularis (privilēģijas) pamata. Saskaņā ar kr. civ. lik. X sēj. 2161. p. 2. pkt. un 2143 p. 1. pkt. šāda privilēģija prasāma tad, ja akciju s-bai piešķirtas zināmas ārkārtējas tiesības. Saskaņā ar X sēj. I daļas 2196. p. akciju s-bu statūtus vajadzēja apstiprināt visaugstākai varai, t. i. ķeizaram (sal. ar Krievijas Senāta Civīlkasācijas departamenta 1891. g. spriedumu Nr. 78¹⁾). Šo kārtību grozīja ar Krievijas valdības 1917. g. 10. marta likumu, pēc kuŗa tirdzniecības-rūpniecības ministram dotas tiesības apstiprināt statūtus. Ar šo rīkojumu ieveda t. s. koncesijas sistēmu, pēc kuŗas attiecībā uz akciju sabiedrībām gan piemērojami vispārējie likumi (lex generalis), bet zināms pārvaldes orgāns pēc sava ieskata lemj par sabiedrības statūtu apstiprināšanu un sabiedrības legalizēšanu. Šī sistēma tirā veidā pastāv līdz šim arī pie mums, kur akciju sabiedrību statūtus apstiprina finanču ministrs, pie kam viņam nav pienākums motivēt savu noraidošu lēmumu (Pagaidu noteikumi jaunu akciju sabiedrību dibināšanai. «V. V.» Nr. 223/1923. g.).

¹⁾ A. Celmiņš, Normatīva un koncesiju sistēma. «Ekonomists» 1931. g., 242. lap. p.

Vakareiropaš koncesijas sistēmas pamatprincips bija tāds, ka valsts savu atļauju deva tikai pēc sabiedrības nodibināšanas.²⁾ Tā kā valsts grib ļaut darboties tikai tādām sabiedrībām, kuru dibināšanas gaitas kārtīga un nākotnes prasībām atbilstoša norise tai liekas pietiekoši garantēta, tad arī atļauju dod tikai pēc visu dibināšanas darbu nobeigšanas, iepriekš pārbaudot, vai sabiedrības statūti nerunā pretī likumiskiem noteikumiem, vai akciju kapitāls pilnā mērā iemaksāts un vai sabiedrība pilnīgi nodibināta.

Krievu sistēma šai ziņā principā atšķiras ar to 1) ka tā prasa akciju sabiedrības nodibināšanai atļauju; 2) ka tādēļ atļauju dod nevis pēc sabiedrības nodibināšanas, bet dibināšanas stadijas sākumā tūlīt pēc statūtu sastādīšanas — proti apstiprinot statūtus un 3) ka atļauja nepiešķir sabiedrībai juridisko personību, vērā ņemot to, ka sabiedrība vēl nav noorganizēta un nodibināta. Akciju sabiedrības «rašānās» tā tad nav meklējama koncesionēšanā. Tikai pēc apstiprināšanas sabiedrība var noorganizēties. «Nevienai akciju sabiedrībai nevar nodibināt bez valsts varas sevišķas atļaujas» (X sēj. I d. 2140. p.) — tāds ir vispārējais pamatnoteikums. Krievu likumdošana, to sīkākī apskatot, atšķir 3 atļauju došanas veidus (2161. p.): 1) akciju sabiedrības nodibināšanai dod vienkāršu atļauju, nepiešķirot ārpus vispārējās kārtības nekādas izņēmuma tiesības, 2) Līdz ar atļauju dod arī atsevišķas priekšrocības, piešķirot uz laiku izņēmuma tiesības ārpus vispārējiem nosacījumiem, piem. atbrīvo sabiedrību no nodevām un publiskām nastām, 3) piešķir akciju sabiedrībai kādu privilēģiju, piem. kā vienīgai dod tiesību uz zināmu uzņēmuma veidu. Likums piegriež privilēģētām akciju sabiedrībām sevišķu vērību (sal. 2143—2167, 2152, 2159, 2194, 2195 p. p.) Vienkāršās atļaujas došanas gadījumā akciju sabiedrības nodibināšanai lika

²⁾ Das Recht der Aktiengesellschaften Bd. 1., Berlin 1899. 400 lap. p. Šeršenevičs, Kurs torgovovo prava, I. sēj. 5. izd., Rīgā 1924. g. 431. lap. p.

priekšā ministru padomei pārbaudīto un ar dibinātāju piekrišanu izlaboto statūtu projektu līdz ar attiecīgā ministra atsauksmi. Tikai pēc tam, kad statūtu teksts bija galīgi noteikts, sekoja «visaugstākā» apstiprināšana.

Tagad Latvijā statūti iesniedzami apstiprināšanai Finanču ministrijas tirdzniecības un rūpniecības departamenta tirdzniecības nodaļai (1923. g. 6. okt. rīkojuma 1. p. un 1924. g. 18. janvāra rīkojuma 3. p.) Latvija pārņēmusi «krievu» koncesijas sistēmu, t. i. te spēkā augšminētie pamatnoteikumi, kurus tomēr jāatšķir no Vakareiropas koncesijas sistēmas. Termins «Koncesijas sistēma» ir nenoteikts: koncesija pēc krievu terminoloģijas ir — noteiktai personai valdības dota atļauja atklāt uzņēmumu, kuru brīvi uzsākt katram nepiekrīt¹⁾.

Statūtu apstiprināšanai tikai tāda nozīme, ka sabiedrības dibinātājiem uz šo statūtu pamata tiesība akciju sabiedrību noorganizēt, t. i. tikai pēc statūtu apstiprināšanas sākās topošās sabiedrības faktiskā attīstības fāze, bet nav līdz ar to dota atļauja uzņēmuma atklāšanai. Nevis uzņēmumu kā tādu, bet tikai akciju sabiedrības nodibināšanos kā uzņēmuma veidu «koncesionē», kas tomēr nenozīmē koncesiju tehniskā nozīmē. Tādā kārtā termins «koncesijas sistēma», zīmējoties uz Latvijā spēkā esošās sistēmas, ir maldinošs, ja ne pat nepareizs. Ja arī akcijas sabiedrības pārvaldei pēc sabiedrības nodibināšanas jāiesniedz Finanču ministrijai lūgums darbības atklāšanai, tad tam tomēr ir tikai dibināšanas norises pārbaudīšanas nozīme, bet nekādā gadījumā šāda atļauja neattiecas uz uzņēmuma kā tāda atklāšanu.

Koncesijas sistēmas nolūks ir — ļaut valstij pārraudzīt saimniecisko un tiesisko dzīvi, jo akciju sabiedrība bieži vien spēj ievērojami ietekmēt tautas saimniecisko dzīvi un tai savtīgu motīvu dēļ kaitēt. Šāda valsts aizbildnība gan piemērota absolūtiskā

¹⁾ Loeber, 130. lap. p.

valstī, bet ne tiesiskā valstī, kur tiesiskā drošība, pateicoties labi nostādītai tiesiskai kārtībai, pietiekoši nodrošināta. Tā Krievijā un Latvijā, zīmējoties uz akciju tiesībām, gan trūkst, jo 1836. g. likums novecojies un zaudējis savu autoritāti: likuma noteikumi, neapmierinoši regulējot tiesisko kārtību, pieļāva arvien lielāku novirzīšanos, ko uzņēma statūtos, likumam līdz ar to gandrīz pilnīgi zaudējot savu nozīmi, bet praksē izveidojoties vispārējam, kaut gan maldīgam, uzskatam, ka statūtiem likumīgs spēks, un ka tie uzskatāmi par *lex specialis*.

Valsts aizbildnība izpaužas X sēj. 1. d. 2131. p. 2. teikumā; akciju un paju sabiedrību dibināšanai vajadzīgs, valsts saimniecības gāšanas nolūkam, apstiprinājums. Tas tomēr tikai attiecas uz akciju sabiedrības dibināšanu, un tai sekojošu uzņēmumu darbību valsts tieši neiespaido. Apstiprinājums nedod garantiju par sekmīgu uzņēmuma darbību; šādu garantiju valstij arī nav iespējams uzņemt. Tā kā valsts apstiprinājums, kas akciju dokumentos, statūtu publikācijā u. t. t. vienmēr atzīmēta, var radīt sevišķu uzticību pret jauno uzņēmēju ¹⁾, X sēj. 1. d. 2142. p. noteikti nosaka, ka valdība, dodot savu piekrišanu akciju sabiedrības nodibināšanai, kāda tā arī nebūtu, neuzņemas atbildību par uzņēmuma sekmēm. Šie noteikumi būtu attaisnojami, ja valsts pie apstiprināšanas pārbaudītu vienīgi statūtu likumību; bet atļauju piešķir uz valsts iestādes *causae cognitio* pamata, kam divējāds saturs: formāli-juridisks un saimnieciski-politicējisks. Valstij tiesība liegt atļauju, pēdējā ir zināmā mērā žēlastības, bet ne tieslietu pārvaldes akts. Tādēļ valstīs ar šādu kārtību pārvaldes prakse u. t. s. administratīvā akciju sabiedrību statūtu normēšana guvusi tik lielu nozīmi. —

Jaunā likumprojektā ievests jauns princips — normatīvā dibināšanas sistēma līdzšinējās koncesijas sistēmas vietā. Likums uzstāda vispārējas pra-

¹⁾ Šeršenjevičs. 437. lap.; A. Silbernagel's, Die Gründung der Aktiengesellschaften, Berlin 1907, 55. lap. p.

sības, kas nepieciešamas akciju sabiedrību nodibināšanai, un statūtu reģistrēšanu uztic reģistra tiesnesim (16. pants). Projekta sastādītāji paredzēja, ka līdz šī projekta pieņemšanai Saeimā jau būs spēkā likums par tirdzniecības reģistru. Pie pastāvošās koncesijas sistēmas finanču ministrs, apstiprinot statūtus, vadās galvenā kārtā no lietderības principa un pārbauda arī dibinātāju morāliskās īpašības un mantisko stāvokli; tā finanču ministrs pēc pastāvošās prakses ikreiz pieprasa no Latvijas bankas izziņas par katru dibinātāju, kas parakstījis statūtus. Bieži ministrija iejaucas pat sīkās privātsaimnieciskās lietās, kas nav uzskatāma par pozitīvu un normālu parādību. Pēc jaunā projekta turpētim reģistra tiesneša funkcijas ir tīri formālas dabas — ja visi likuma noteikumi izpildīti, viņam statūtus jāreģistrē neatkarīgi no tā, kas ir sabiedrības dibinātāji un kādā mērā tā vajadzīga no valsts saimnieciskā viedokļa. Projekts tomēr atstāj koncesijas sistēmu tām akciju sabiedrībām, kuru mērķis ir nodarboties ar banku, lombardu vai apdrošināšanas operācijām (16. p. 5. pkt.). Tādā kārtā projekts neievēd normatīvo sistēmu tīrā veidā, bet jauktā ar koncesijas sistēmu. Šis uzskats pilnīgi pareizs, jo mūsu saimnieciskie apstākļi normatīvās sistēmas ievēšanu tīrā veidā vēl neatļauj un arī tirgotāju morāliskā apziņa vēl nav pietiekoši izkopta, lai visiem, kas to vēlas, varētu atļaut atvērt bankas un lombardus.

Mēs dzīvojam ievērojami strauja dzīves ritma laikmetā: ja vēl pirms pāris gadiem normatīvo sistēmu viscaur atzina par lietderīgāko, tad tagad, kur valsts dzīvē noteicošais kļuvis vadonības princips un izveidojušās autoritāras valdīšanas formas, arī pie mums daudzkārt celtas ierunas pret šīs akciju sabiedrību dibināšanas sistēmas ievēšanu. Ar to arī izskaidrojams, ka galīgi izstrādātais projekts vēl līdz šai dienai nav kļuvis par likumu. Valsts, kā arī saimniecības labā tomēr būtu ļoti vēlams ievest tagadējo novecojušos un bieži vien pretrunīgo noteikumu vietā viengabalainas akciju tiesību normas.

Pēc manām domām, zīmējoties uz akciju sabiedrību dibināšanu, projekts, kā augstāk norādīts, pieturēdamies pie vidusceļa, devis laimīgu atrisinājumu. Jo, valdībai resp. finanču ministriem paturot sev tiesību patvarīgi un bez iemesla norādīšanas atvēlēt resp. noraidīt akciju sabiedrību dibināšanu, rastos stāvoklis, kas, izslēdzot brīvās konkurences principu, veicinātu nedrošību un saimniecības partejisku politizēšanu.

Salīdzinot tagadējos noteikumus ar likuma projektu, dabūjam sekošu ainu: tagad dibinātāji akciju sabiedrības nodibināšanai iesniedz attiecīgu lūgumu finanču ministriem, pieliekot dibinātāju parakstītus statūtus 4 eksemplāros. Kad ministrs statūtus apstiprinājis, sākās akciju sabiedrības nodibināšanas stādija (Errichtung, Gründung), kas nav samaināma ar akciju sabiedrības izcelšanos (Entstehung, incorporation), t. i. ar momentu, kad tā iegūst juridiskās personas tiesības. Dibināšanas stādijā dibinātāji sadala savā starpā visas akcijas, vai savāc subskripcijas uz visām akcijām, iemaksā likumā un statūtos paredzēto pamatkapitāla daļu Latvijas bankā un pēc tam notur pirmo konstitūējošo akcionāru pilno sapulci, kurā ievēl sabiedrības pārvaldes orgānus — līdz ar ko sabiedrība skaitās par nodibinātu un pirmā stādija par pabeigtu. Tad jaunā valde griežas pie finanču ministra dēļ atļaujas atklāt darbību, klātpieliekot lūgumam pirmās sapulces protokola norakstu, no kura jābūt redzamam, kā visas akcijas sadalītas, un Latvijas bankas kvītes duplikātu par pamatkapitāla daļas iemaksu. Ja visi likuma un statūtu noteikumi izpildīti, finanču ministrs atļauj atklāt akciju sabiedrības darbību, līdz ar ko tikai notiek sabiedrības incorporācija, un tā iegūst juridiskās personas tiesības. Pēc pastāvošās koncesijas sistēmas tā tad akciju sabiedrības izcelšanās notiek nevis ar statūtu apstiprināšanu, jo ar to sabiedrība pat vēl nav nodibināta, bet tikai pēc tam, kad pirmā dibināšanas (konstitūējošā) pilnsapulcē notikusi orgānu ievēlēšana un taisīts pilnsapulces lēmums par sabiedrības darbības

atklāšanu, par ko ziņots finanču ministrim, un kad viņš devis atļauju atklāt akciju sabiedrības darbību (1923. g. 6. oktobra noteikumu 11. p.). Moments, ar kuŗu akciju sabiedrība iegūst juridisko personību, ārēji izteicas, un pēdējo sankcionē, ar attiecīgās administratīvās iestādes (finanču ministra) atļauju darbības uzsākšanai. (Sen. adm. dep. spr. 1923. g. lietā Nr. 2974.) Pēc tam akciju un paju sabiedrības reģistrē «Finanču ministrijas akciju un paju sabiedrību sarakstā» (1921. g. 10. februāra rīkojums: «Vald. Vēst.» Nr. 33).

Mēs redzam tā tad, ka Krievijas un Latvijas likums nenosaka noteiktu akciju sabiedrības izcelšanās momentu. Pēc normatīvās sistēmas reģistrācijai tirdzniecības reģistrā ir tāda nozīme, ka akciju sabiedrībai, kaŗ faktiski jau sākusi darboties pirms reģistrācijas, formāli tiesiskā spēja nepiekrīt, iekams reģistra tiesnesis nav pārbaudījis, vai ievēroti dibināšanas noteikumi. Tai ir aizturēšanas nozīme, bet tā izsaka turklāt arī to, ka pirms reģistrācijas, sabiedrība, kā tāda, nepastāv, kaut gan tā faktiski pastāv un no reģistrētās sabiedrības atšķiras vienīgi ar to, ka pirmā nav reģistrēta, t. i. ka tai nepiekrīt visas tās juridiskās sekas, kuŗas atkarājas no reģistrācijas. Arī 1923. g. 6. oktobra rīkojumam, kuŗam valdei jāiesniedz Finanču ministrijai lūgums sabiedrības darbības atklāšanai, kas jau nolemta konstituējošā pilnsapulcē, ir tāda nozīme, jo ministrijas atļaujas liegšana kārtīgas noteikumu ievērošanas gadījumā izslēgta. «Atļauja» tomēr nekādā ziņā neattiecas uz akciju sabiedrības galīgo izcelšanos — tāda jau dota līdz ar statūtu apstiprināšanu — bet vienīgi uz darbības atklāšanu; no kā izriet, ka akciju sabiedrības juridiskā personība jau iepriekš nodibinājusies. Atļaujas došana tādēļ nekādi nav salīdzināma ar reģistrāciju pēc projekta; tai ar akciju sabiedrības «izcelšanos» nav nekā kopēja. Ne visai skaidrs tādēļ ir sekoŗš prof. Lēbera konstatējums¹⁾, zīmējoties uz

¹⁾ Lēbers, Tirdzniecības tiesību pārskats, 139. lap. p.

akciju sabiedrības izcelšanos: akciju sabiedrības izcelšanās notiekot pēc tam, kad konstituējošā pilnsapulcē ievēlēti sabiedrības organi un pieņemts pilnsapulces lēmums par sabiedrības darbības atklāšanu, par ko ziņots finanču ministrim un pēdējais devis atļauju atklāt akciju sabiedrības darbību. Visi šie momenti, tos kopā ņemot, nedod tiesisku vienību un līdz ar to arī neizsaka akciju sabiedrības izcelšanās momentu; par tādu tā tad būtu jāpieņem atļaujas došana, kam tomēr nevaram piekrist. Tūlīt pēc tam lasām, ka akciju sabiedrība iegūst juridisko personību pēc tam, kad konstituējošā pilnsapulce konstatējusi dibināšanas pabeigšanu, ievēlējusi sabiedrības organus un nolēmusi sabiedrības darbības atklāšanu. Teikumam: «moments, ar ko akciju sabiedrība iegūst juridisko personību, ārēji izteicas ar finanču ministra atļaujas došanu» varam piekrist tikai tadā izpratnē, ka atļaujas došana šeit ir tikai faktiskais notikums, bez iespaida uz jau esošās akciju sabiedrības tiesisko dabu. Atļaujas došanai vienīgi tāda nozīme, ka finanču ministrija iesniegtos dokumentus pārbaudījusi un atzinusi par pieņemamiem. Tā tad mūsu likumdošanā, kā visur, kur valda koncesijas sistēma, šie abi momenti — sabiedrības nodibināšanās un izcelšanās — nav pietiekoši atšķirami. Citādi tas ir jaunā projektā, kurā paredzēta normatīvā sistēma. Te abi momenti, tāpat kā Vācijas H. G. B., pilnīgi atdalīti. Jaunie noteikumi radikāli groza dibināšanas kārtību. Tā ir šāda:

Vispirms dibinātāji sastāda un paraksta statūtus, kurus noteikti jānorāda sabiedrības firma un sēdeklis, sabiedrības mērķis, dibinātāju vārdi, pamatkapitāla lielums, akciju veids, skaits un nominālvērtība, sabiedrības pārvaldes organu locekļu skaits, vēlēšanas kārtība, viņu tiesības un pienākumi, akcionāru pilnsapulču sasaukšanas un jautājumu izlemšanas kārtība, gada pārskata sastādīšanas un rezerves kapitāla sastādīšanas kārtība un sabiedrības likvidācijas kārtība. Tad dibinātāji iesniedz reģistra tiesnesim apzīmogošanai akciju grāmatu, ko viņiem

obligātoriski jāved, un sadala akcijas savā starpā. Par akcijām pie subskripcijas nekavējoties jāiemaksā 25—50% no katras akcijas nominālvērtības, un saņemtā nauda iemaksājama Latvijas bankas depozītā.

Kad visas akcijas sadalītas, dibinātāji, visiem klātesot, ievēl padomi, kur tāds orgāns paredzēts statūtos, valdi, zvērinātus revidentus, resp. revīzijas komisiju un bez tam sastāda un paraksta vienošanās dokumentu, kurš atzīmē, cik akcijas katrs dibinātājs ieguvis, kā visas akcijas sadalītas, ka tās apmaksātas ne mazāk kā 25% apmērā, bet banku, lombardu vai apdrošināšanas akciju sabiedrībās — ne mazāk kā 50% apmērā un kādas personas ievēlētas pārvaldes organos. Nekavējoties pēc ievēlēšanas jaunā valde kopā ar padomi pārbauda sabiedrības dibināšanas darbību un sastāda attiecīgu aktu — pārbaudes ziņojumu, līdz ar ko izbeidzas dibināšanas pirmā stadija. Pēc tam valde iesniedz statūtus, vienošanās dokumentu, pārbaudes aktu un Latvijas bankas kvītes duplikātu reģistra tiesnesim līdz ar pieteikumu dēļ sabiedrības reģistrēšanas. Ar sabiedrības ieviešanu tirdzniecības reģistrā notiek inkorporācija, un tā iegūst juridiskās personas tiesības. — Tāda ir īsumā akciju sabiedrību dibināšanas kārtība pēc aplūkojamā projekta.

Japiezīmē, ka mūsu pastāvošie likumi nedod dibinātāju legāļdefinīciju, projektā turpretī tādu atrodam: statūtu parakstītāji uzskatāmi par dibinātājiem. Šī definīcija atbilst vācu H. G. B. (187 §) definīcijai, pēc kuras sabiedrības dibinātāji skaitās akcionāri, kas noteikuši sabiedrības līgumu, vai izdarījuši tādu ieguldījumu, kas izdarāmi nevis skaidrā naudā, bet citādi. Dibinātāju uzdevums ir — akciju sabiedrību noorganizēt, kam Šeršenēvičs¹⁾ pieskaita visus sagatavošanās darbus: dibinātājiem rodas ideja par uzņēmumu, viņi izstrāda plānu tās realizēšanai, nosaka nākamajai sabiedrībai statūtus, rūpējas

¹⁾ Scherschewitsch, lap. p. 432.

par to apstiprināšanu, izsludina projektus, deponē iemaksātās summas un sasauca pirmo pilnsapulci. Vārdu sakot, visus darbus, kas līdz akciju sabiedrības galīgai nodibināšanai tās noorganizēšanai izvedami, izdara personas, kas akciju sabiedrību dibina un kuras tādēļ sauc par dibinātājiem. Šāds iztulkojums, bez šaubām, pārāk plašs, jo kaut arī visus minētos darbus izdara vienas un tās pašas personas, tad tomēr pilnīgi iespējams, ka personas, kas veic sagatavošanas darbus, kas noslēdz priekšlīgumus un kas paraksta statūtus, nav identiskas. Tādēļ arī projekts dibinātāju jēdzienu pareizi noteicis, jo tikai dibinātāji uzņemas saistības un nes «dibinātāju atbildību». Pēc pastāvošā likuma dibinātāju darbība sākās ar statūtu noteikšanu; tā likums (X sēj. 1. d. 2190. p.) nosaka, ka lūgumam atļaut nodibināt akciju sabiedrību klātpieliekams dibinātāju paraksts statūtu projekts, un arī 1923. g. 6. oktobra rīkojuma 2 d. nosaka, ka statūti līdz ar dibinātāju parakstītu lūgumu iesniedzami apstiprināšanai. Dibinātāji tādā kārtā arī pēc pastāvošā likuma ir statūtu noteicēji, bet gan tikai tad, ja viņi statūtos kā tādi minēti. Mazāk, tā tad, no svāra, lai viņi paši statūtus faktiski sastādītu, bet viņiem kā tādiem jābūt minētiem Finanču ministram iesniedzamā lūgumā un statūtos. Tikai šām personām piekrīt dibinātāju īpašības. Ar pievesto leģāldefinīciju līdz šim neskaidrais dibinātāju jēdziens saistoši noteikts.

Zīmējoties uz dibinātāju savstarpējām attiecībām, jāaizrāda, ka pastāvošā likumā dibinātāju solidāra atbildība nav sevišķi noteikta. Tā vienīgi paredzēta speciāliem gadījumiem: auklojamo grāmatu vešanā, akciju un pagaidu zīmju izsniegšanā un naudas saņemšanā pret tām un kreditiestāžu izsniegto depozītzīmju glabāšanā: dibinātājs, kam šie pienākumi uzlikti, «rīkojas visu dibinātāju kopējā atbildībā, ja viņš, šai ziņā izdarot pārkāpumu, pielaistu nekārtības un nākotnē izrādītos par maksātnespējīgu» (X sēj. 1. d. 2166. p.) Solidāra dibinātāju atbildība pastāv tomēr arī bez šī norādījuma, to te saskatāmas

uz likuma dibinātas solidāras parādu attiecības. Pēc viet. civ. lik. 3338. p. «vairāki veikalveži nedalītas pārvaldīšanas gadījumā par saistībām, kas viņiem sakarā ar pārvaldīšanu cēlušās, atbild solidāri.» Arī projekts neparedz dibinātāju savstarpēju solidāru atbildību. Līdzīgi pastāvošam likumam, projekta 11. § paredz, ka jaunievēlētai valdei kopā ar padomi jāpārbauda sabiedrības dibināšanas darbība, par ko sastādāms pārbaudes ziņojums. Jauni ir projektā paredzētie noteikumi, pēc kuriem sabiedrības dibināšanas darbības pārbaude nododama sevišķiem lietpratējiem, ja sabiedrību nodibina, pieņemot mantu, vai pārņemot uzņēmumu, vai ja kāds no valdes vai padomes locekļiem pieder pie sabiedrības dibinātājiem, vai ja kādam no viņiem par sabiedrības dibināšanu noteikts zināms atalgojums, vai piešķirts cits labums. Šos lietpratējus ievēl reģistra tiesnesis. Pārbaude aptver visu dibināšanas darbību. It īpaši jāraugās, vai dibinātāju parakstītais vienošanās dokuments par akciju sadalīšanu un nomaksu atbilst īstenībai un, ja sabiedrība nodibinās, pieņemot mantu, vai pārņemot uzņēmumu, vai ziņojumā uzdotie pieņemamās mantas, vai pārņemamā uzņēmuma sastāvs un vērtība atbilst patiesībai. Šis jaunievēdums atbilst projekta tendencei ievērot lietderību, kas ļoti apsveicama. Protams, dibinātāji darbojas uzņēmuma interesēs; tas bez viņiem vispār neizceltos, bet viņu darbība pie tam nebūt nav nesavtīga. Dibinātāji dibina sabiedrību, ņemot vērā savas intereses. Prakse pierādījusi, ka šī interese neizpaužas vis jaunradāmā uzņēmuma ienesīguma pacelšanās, bet gan cenšanās sevišķi augsti nocenot dibinātāju pakalpojumus par labu sabiedrībai un arī mantas, kuras viņi pārdod sabiedrībai. Sabiedrības interešu nodrošināšanas un tās tiesību aizsargāšanas labā, lietpratēju izvedamā dibinātāju darbības pārbaude ļoti apsveicama.

Tālāk pastāvošais likums neuzliek dibinātājiem — izņemot pašu sabiedrību dibinātājus — par pienākumu pārņemt akcijas; dibinātāji tā tad nav pirmie

akcionāri, kā tas paredzēts Vācijas likumā; viņi gan tādi var būt un arī parasti ir, bet dibinātāju un akcionāru īpašību apvienošana pēc likuma nav obligātoriska. Pēc projekta, turpretī, katram dibinātājam jāiegādājas vismaz viena akcija. Šis noteikums pēc mūsu ieskatiem atzīstams par lietderīgu, jo ar to rodas kontinuitāte starp dibinātāju un akcionāru un dibinātāju ar to ieinteresē akciju sabiedrības likteni. Pēc pastāvošiem noteikumiem dibinātājiem tiesība rezervēt sev zināmu skaitu akciju, bet tikai ar noteikumu, ka šis skaits nepārsniedz visu izdodamo akciju skaita 5. daļu (X sēj. 2165. p.). Projektā nav paredzētas t. s. dibinātāju akcijas, bet gan pielauta privilēģēto, priekšrocības akciju (Vorzugsaktien) izdošana. Pēdējās Krievijas likums nemaz nepazīna. Pie mums tās ievada nesen — 1931. g. 13. aprīlī, kad ministru kabinets satversmes 81. p. kārtībā izdeva noteikumu par priekšrocības akcijām. Šīs akcijas bauda priekšrocību pie dividendu sadalīšanas un akciju sabiedrības likvidācijas gadījumā. Priekšrocības akciju kopsumma nedrīkst pārsniegt $\frac{1}{4}$ pamatkapitāla. Sabiedrības statūtos sīki jāparedz priekšrocības akciju maksimālā norma dividendes saņemšanai, kā arī tās priekšrocības, kuŗas šīs akcijas bauda likvidācijas kvotes izmaksāšanas gadījumā.

Priekšrocības akciju kontinuitāte nav parasta parādība, tās mēdz izdot tikai sabiedrības sanācības gadījumā, kad vēlas dabūt sabiedrībai jaunus kapitālus un toš citā ceļā iegūt nav iespējams. Bieži tādām privilēģētām akcijām, ko dabū pamatakcionāri (Stammaktien), bez dividendes pat garantē vēl kādu fiksumu (kumulative Vorzugsaktien). Anglijā un Z. A. S. V. turpretim priekšrocības akcijas (preferred shares jeb preference shares) sastopamas gandrīz visās akciju sabiedrībās un nav uzskatāmas par ārkārtēju līdzekli.¹⁾

¹⁾ Ring-Schachian, Die Praxis der Aktiengesellschaft, Berlin, 123. lap. p.

Interesanti ir projekta noteikumi par priekšrocības akciju turētāju parciālām sapulcēm, kuŗas var uzskatīt par «valsti valstī». Projekta 30. pantā paredzētas privilēģēto akcionāru atsevišķas sapulces, kad vispārēja akcionāru sapulce vēlas ieviest statūtos grozījumus, kas varētu skārt privilēģēto akcionāru intereses. Tā projekta noteikumi sargā priekšrocības akciju turētājus, lai bez viņu piekrišanas vienkāršo akciju turētāji nevarētu ierobežot viņu tiesības.

Likumam pielaižot priekšrocības akciju izdošanu, neskaidrāks kļūst kopakcionāru juridiskais stāvoklis, kas var iēspaidot neprivilēģēto akcionāru un publikas uzticību. Akciju sabiedrības sanācības gadījumā, pēc mūsu domām, varētu akcionāriem likt priekšā izdarīt piemaksas pie akcijām un piešķirt akcionāriem, kas priekšlikumu izpilda, zināmas privilēģijas. Bet atļaut priekšrocības akciju izdošanu jau pie akciju sabiedrības dibināšanas, liekas ne visai lietderīgi, it sevišķi tādēļ, ka Latvijā, kā tālāk redzēsim, prakse faktiski pazīst tikai simultāno dibināšanu, t. i. dibināšanas veidu, pēc kuŗa dibinātāji akcijas sadala savā starpā, un dibinātāji līdz ar to kļūst arī akcionāri. Ļoti apsveicams, ka projekts nepazīst dibinātāju akcijas. Šādas akcijas pēc būtības ir atlīdzība dibinātājiem. Akciju ekvivalents te nav vis nauda, vai manta, bet dibinātāju pakalpojums resp. darbība pie akciju sabiedrības dibināšanas. Ar šādām dibinātāju akcijām sabiedrību var maldināt, jo tās paaugstina akciju kapitālu pāri par tā īsto apmēru. Tās principā izslēdzamas tur, kur pēc likuma akcijas izdodamas tikai pret noguldījumiem, iemaksām (skaidrā naudā vai mantā)¹⁾. Visiem akcionāriem jāpiedalās ar noguldījumiem, kādēļ dibinātāju akcijas (t. s. «Freiaktien») nav pielaižamas, vismaz ne pie akciju sabiedrības nodibināšanas. —

¹⁾ Loebers, 127. lap. p.

Šai īsā darbā, kurā apskatīta atšķirība starp projektu un pastāvošiem noteikumiem vienīgi attiecībā uz akciju sabiedrības dibināšanu, nav vietas runāt par projektā paredzētiem akciju veidiem. Projekta 31. p. atļauj izdot personām, kurām bijušas kādas darišanas ar sabiedrību, t. s. lietotāju akcijas (Genussscheine, actions de jouissance.) Lietotāju akcijām jābūt izrakstītām uz vārda, un tās var izsniegt bez maksas un bez nominālvērtības apzīmējuma. Tādas akcijas dod tiesību vienīgi uz dividendi un likvidācijas kvoti, bet nepiešķir to turētājiem personīgas akcionāru tiesības.

Sevišķi svarīgs jaunievedums ir akcionāru personīgā atbildība par iegūto, bet vēl nesamaksāto akciju daļu. Līdz šim akcionārs atbildēja tikai iemaksātās summas apmērā, bet projekts ļoti stingri uzliek šādiem akcionāriem atbildību visas akcijas vērtības apmērā, pie kam akcijas tālāknodošanas gadījumā, atbildību nes visi neapmaksātās akcijas ieguvēji. Projekts paredz, ka nekārtīgu akcionāru var izslēgt no akcionāru skaita, anulējot viņam izdoto pagaidu apliecību, līdz ar ko viņam ņemtas arī visas akcionāru tiesības, un bez tam viņš vēl zaudē jau iemaksātās summas. Šo projekta noteikumu nolūks — sargāt kreditoru intereses un dot viņiem zināmas garantijas par to, ka akcionāri visu pamatkapitālu iemaksās, resp. no viņiem to piedzīs. Pēc pirmā acu uzmetiena, varētu spriest, ka šis noteikums skar vispārējo principu, kas izslēdz akcionāru personīgu atbildību par sabiedrības parādiem, bet tas ir nepareizi, jo akcionārs atbild tikai viņam piederošo akciju nominālvērtības apmērā.

Latvijas projekts paredz gandrīz visus akciju veidus, kādus pazīst modernie akciju likumi un literatūra. Akcijas var būt uz vārda, vai uz uzrādītāja, un tās nav dalāmas, pretēji Code de commerce noteikumiem, kuri pielaiž akcijas dališanu (coupure).

Kopš 1887. gada likums blakus vārda akcijām atļāva izdot arī turētāju akcijas (X sēj. 2166. p. piezi-

me). Bet 1848. g. 14. jūn. likums (X sēj. 1. d. 1679. p.) pielaida turētāju akciju iekilāšanu, dodot tās tālāk bez uzraksta. Šīs akcijas pēc viet. civ. lik. 3120. p. ir turētāju papīri, bet uzskatāmi par parāda pārrakstīšanu uz turētāju, jo akcijas jēdziens satur sevī vairāk, nekā vienīgi parāda prasību — ar to saistītas arī personīgas tiesības, kā to Loebers¹⁾ pareizi uzsver. Vārda akcijas un pagaidu zīmes, kurām vienmēr jābūt uz vārda izrakstītām, nododamas tālāk ar pārvedes uzrakstiem (cesiņu vai indosamentu), kas ik reizes jāpieteic sabiedrības valdei, lai īpašnieka maiņu varētu atzīmēt grāmatās. Šis t. s. transferts, kas notiek uz ieguvēja paziņojuma pamata par akcijas pāreju, neskar materiālo īpašuma tiesību uz akciju, bet nodobina vienīgi akcionāra tiesības iepretī sabiedrībai. Turētāju akcijas var pāriet no viena īpašnieka uz otru bez jebkādām formālītātēm, un akcijas īpašnieks skaitās persona, kuras rokās akcija atrodas (viet. civ. lik. 3123. p.)

Arī pēc projekta, vārda akcijas, vai pagaidu apliecības var pāriet citas personas īpašumā ar attiecīgu pārvedes uzrakstu. Bez tam šādas akcijas līdz ar cedenta paziņojumu iesniedzamas valdei, lai atzīmētu grāmatās īpašnieka maiņu. Ja valde to 3 dienu laikā neizdara, tad reģistra tiesnesis viņu var sodīt ar Ls 300.— Pēc Krievijas Senāta civ. kas. dep. 1877. p. sprieduma Nr. 65 Nikolaja Bezobrozoza lietā, transferta trūkums sabiedrības grāmatās nedod tomēr akcijas agrākam īpašniekam tiesības apstrīdēt notikušo darījumu, ja visas pārējās nepieciešamās formālītātes izpildītas. Nododot akciju, atsavinātājs līdz ar to nodod ieguvējam ne tikai lietišķās tiesības uz dokumentu — «tiesības uz papīru», bet arī visas akcionāra tiesības, kā personīgās dabas, tā arī mantiskās — «tiesības no papīra»²⁾. Ar akciju pāreju no vienas personas uz otru, pārdevējs nodod

¹⁾ Loebers, 127. lap. p.

²⁾ A. Dobrovoļskis un H. Bērs. Praktika po tirgovim delam, 1914. g. izd.

pircējam ne tikai viņam piederošo tiesību un līdzdalību uzņēmuma turpmākā peļņā, bet arī visas tiesības uz viņam piederošo akciju sabiedrības mantas un kapitāla daļu. (Kriev. Sen. kas. dep. 1906. g. spr. Kona lietā pret A/S Rudski un b-dri). Tādā pat garā izteicies arī Latvijas Senāts savā 1929. g. 27. II spriedumā Nr. 37 «Konzuma» lietā ar Stukuli. Šis princips pareizi ievērots arī projektā (42. p. u. c.).

Tirdzniecības tiesības izšķir divus sabiedrības dibināšanas veidus: simultāno un sukcesīvo jeb subskripcijas dibināšanu. Simultānās dibināšanas savienības jeb pārņemšanas dibin.) gadījumā, paši dibinātāji pēc statūtu sastādīšanas, resp. pēc statūtu apstiprināšanas, pārņem visas akcijas. Viņi uzņemas izdarīt noguldījumu naudā vai mantā: tās pašas personas, tā tad, sastāda statūtus un savāc naudu. Sukcesīvās dibināšanas gadījumā, dibinātāji nepārņem visas akcijas, bet nodod viņu nepārņemtās akcijas citām personām. Ar to tomēr abu dibināšanas veidu atšķirība nav izsmeloši noskaidrota. Nupat minētie pretstāti satur sevī tikai vienu — kaut gan visai nozīmīgu — atšķirību pazīmi. Skaidru ainu, zīmējoties uz abu dibināšanas veidu raksturīgu atšķirību, gūsim tikai tad, ja stādīsim pretī visu simultānās dibināšanas norisi sukcesīvās dibināšanas norisei. Simultānās dibināšanas gadījumā, dibinātāji jau pie sabiedrības līguma noteikšanas, kaš juridiski gan atšķirama no akciju pārņemšanas, pārņem visas akcijas. Simultānā dibināšanā, tā tad, laika un tiesiskā ziņā, saskatāma vienība. Citu ainu rāda sukcesīvā dibināšana: dibinātāji nepārņemtās akcijas subskripcijas ceļā nodod citām personām. Šeit dabīgā kārtā sabiedrības līguma noteikšana nesakrīt ar akciju pārņemšanu. Pēc notikušas pamatkapitāla subskripcijas sasauc pilnsapulci valdes un uzraudzības padomes ievēlēšanai: tā ir patstāvīgs akts topošās sabiedrības dzīvē; uzraudzības padomes ievēlēšana te, pretēji simultānās dibināšanas veidam, nenotiek uno actu. Pēc iemaksu izdarīšanas uz pārņemtām akcijām un pēc dibināšanas norises pārbaudes, sa-

biedrību piesaka tirdzniecības reģistram, pēc kam reģistra tiesa sasauca otro, konstituējošo pilnsapulci, uz kuŗas lēmuma pamata akciju sabiedrību nodibina. Dibināšana arī šeit noslēdzas ar reģistrāciju tirdzniecības reģistrā, ar ko sabiedrība izceļas. Akciju kapitāla sagādāšana te nav štatūtu noteikšanas integrāla sastāvdaļa, un tā ar sabiedrības nodibināšanu nesakrīt nedz jēdziena, nedz arī tiesiskā ziņā: kapitāls bija savākts jau pirms pilnsapulces.

Abu dibināšanas veidu atšķirība, tā tad, nepastāv vienīgi dažādā akciju pārņemšanas kārtībā, kā saimnieciskā tā arī tiesiskā ziņā. Šī principiālā starpība Latvijas akciju tiesībās tomēr nav atrodama: abi dibināšanas veidi viens no otra sevišķi neatšķiras — pēc būtības tie vienlīdzīgi, tiesiskā struktūra abiem tā pati, un vienīgi akciju pārņemšanas kārtībā ir atšķirība: vienā gadījumā visas akcijas pārņem dibinātāji un personas, kuŗas līdzdarbībai sabiedrībā dibinātāji pieaicinājuši, otrā — akcijas pārņem dibinātāji un, subskribcijas kārtībā, citas personas, vai vienīgi pēdējās. Pēc Šeršenevica juridiski nav vienalga, vai subskribcija notiek uz publikācijas, vai uz dibinātāju personīgā uzaicinājuma pamata. Katrā gadījumā saskatāms līgums, uz kuŗa pamata katra akciju pārņēmēja pienākums iemaksāt zināmu summu naudas.

Tādā kārtā, zīmējoties uz Latvijas akciju tiesībām, simultānās un sukcesīvās dibināšanas veidu šķirošana pēc būtības liekas nepamatota, bet gan varētu runāt par divējādiem akciju pārņemšanas veidiem: vienā gadījumā akcijas pārņem dibinātāji, otrā — uz vienošanās pamata, pieaicinātas citas personas.

Dibinātājiem pārņemot akcijas, viņi ir vienīgie sabiedrības dalībnieki un faktiskie ieinteresētie, kas akcijas parasti arī patur. Šāda akciju pārņemšana sastopama galvenā kārtā t. s. ģimenes akciju sabiedrībās, kādas Latvijā ļoti izplatītas. Te mēdz ievest sevišķus noteikumus: akciju izdošana vienīgi uz

vārda, akciju tālākdošana vienīgi ar akciju sabiedrības piekrišanu, citu akcionāru pirkšanas tiesības, kas nodrošina akciju palikšanu ģimenes locekļu aprindās. Akcijas pārņemot subskribentiem, pēdējie kļūst sabiedrības pirmie dalībnieki, pie kam dibinātāji, kuriem nav pienākums pārņemt akcijas, līdz akciju sabiedrības konstituēšanās darbojas kā sabiedrības quasi organi. Praksē visbiežāk sastopamais veids ir jaukta akciju pārņemšana: akcijas pārņem dibinātāji, kā arī pēc savstarpējas vienošanās citi interesenti, kurus dibinātāji uzaicina sabiedrībā kā dalībniekus.

Projekts, kā liekas, te atradis vienīgo pareizo ceļu; tas runā tikai par simultāno dibināšanu un atšķir (8. p.) divus gadījumus: 1) dibinātāji visas akcijas sadala savā starpā un 2) dibinātāji visas akcijas savā starpā nesadala, bet, uz vienošanās pamata, pieaicina arī citas personas. Projekts paredz arī, ka dibinātājiem, visas akcijas savā starpā nesadalot, bet pieaicinot arī citas personas, jāizlaiž sevišķs prospekts, kas izsludināms «Valdības Vēstnesī». Tā tomēr ir lieka formālitate, jo projekts nepazīst akciju publisko piedāvāšanu, bet runā tikai par pieaicināšanu uz vienošanās pamata. Mūsu apstākļos, kur akcijas biržā nekotē, šī formālitate nav vajadzīga un tā radīs praksē neērtības.

Ļoti svarīgs jaunā projektā ir pārbaudes pienākums, kas līdz šim bija atstāts pilnīgi novārtā. Atkarībā no pamatkapitāla iemaksas atšķir vienkāršo un kvalificēto dibināšanu. Praksē bieži vien pielieto kvalificēto dibināšanas veidu (Apports): 1) pieņemot kādu mantu (Sachgründung), vai 2) pārņemot uzņēmumu ar tā aktīviem un pasīviem (Übernahme, Umgründung). Šais gadījumos pamatkapitāls nav jāiemaksā skaidrā naudā, bet to sedz ar mantu, vai pārņemamā uzņēmuma tīro atlikumu. Jaunākos akciju sabiedrības likumos visur paredzēts arī kvalificētais dibināšanas veids. Lietpratējiem jāpārbauda sabiedrības dibināšana arī tais gadījumos, ja kāds no val-

des vai padomes locekļiem pieder pie sabiedrības dibinātājiem, vai ja kādam no viņiem par sabiedrības dibināšanu noteikts zināms atalgojums, vai piešķirts cits labums (11. p.) Dibināšanas pārbaudi bez valdes izdara vēl reģistra tiesneša ieceltie lietpratēji, kas pārbauda, vai pārņemamā manta, vai uzņēmuma vērtība atbilst īstenībai. Šis pārbaudes jaunievedums, ko līdz šim pilnīgi ignorēja, apsveicams un atzīstams par ļoti noderīgu. Pie mums bijuši gadījumi, kur akcionāri sabiedrībā ienesto mantu novērtēja pārāk augsti, sākarā ar ko sabiedrība drīzi nonāca maksāšanas grūtībās, no kā cieta valsts un kreditori, Vispāri projekts, sekojot modernai likumdošanai, iziet no pareizās pamatidejas, ka sabiedrības materiālam stāvoklim jābūt zināmam visiem akcionāriem un kreditoriem, kādēļ tas ievēd sīkus noteikumus par bilnaci. Šai jautājumā ieinteresēta arī valsts, jo tā bieži vien ir sabiedrības kreditors, un galvenais, tai jāuztur plašu aprindu uzticība iepretī akciju sabiedrībām. Pēdējo gadu notikumi ārzemēs un arī pie mums pierādīja, ka, lieliem uzņēmumiem sabrūkot, tautas masaš zaudē savus ietaupījumus bieži vien tikai tādēļ, ka akciju sabiedrību kontrole nebija pareizi nostādīta. Mūsu tagadējie likumi gan dod dažus norādījumus par gada pārskata sastādīšanu, bet tie ir nepilnīgi un pa daļai iziet vairāk no fiska, nekā kreditoru un akcionāru interešu aizsardzības viedokļa. Projekts te, starp citu, paredzējis jaunu organu — zvērinātus revidentus — lietpartējus, kurus ikgadus ievēl kārtējā pilnsapulce. Projekts liek revīzijai par pamatu — kontroli vispārējās interesēs: valsts kreditoru un akcionāru. Revīzijai pie tam jābūt nevien formālai, kā līdz šim, bet zvērinātiem revidentiem jādod atzinums, vai sabiedrības bilance dod skaidru un patiesu ainu par sabiedrības faktisko stāvokli (136. un 192 §§). Prakse rādījusi, ka valde, vēlēdamies slēpt sabiedrības īsto stāvokli, bieži nenoraksta zaudējumus no dēbitoru rēķiniem, nenoraksta inventāra un mašīnu amortizāciju, uzdod preču cenas lielākas par faktisko preču vērtību un

gādā, Latvijas bankā kā akciju kapitālu iemaksāto naudu izņemt jaunās akciju sabiedrības vārdā. Šis kapitālists vajadzīgo akciju kapitālu šodien iemaksā Latvijas bankā, bet rīt šo naudu no bankas atkal izņem un nogādā to atpakaļ tur, kur viņš to ņēmis. Latvijas bankas iemaksas-kvīti viņš nodod dibinātājiem. Šādas «kapitālistu» un «banku speciālistu» sabiedrības dibināšanas bez kapitāla ir vispārzināms jaunums mūsu saimnieciskā dzīvē, kura novēršana ir saimnieciskās dzīves sanācības priekšnoteikums.

Minētie 50% iemaksājami ne vēlāk kā 6 mēnešu laikā pēc statūtu apstiprināšanas. Ja tas laikā nav izdarīts, sabiedrība skaitās kā nenodibinājusies, ko dibinātājiem jāpaziņo finanču ministrijai, pie kam uz akcijām iemaksātās summas atmaksā. Atlikušos 50% akcionāriem jāiemaksā sabiedrības valdei ne vēlāk kā gada laikā, skaitot no sabiedrības darbības atklāšanas dienas. Pretējā gadījumā sabiedrībai jālikvidējas. Tādā kārtā pirmo 50% iemaksa skaitās par dibināšanas suspensīvo nosacījumu, bet otro 50% neiemaksa par akciju sabiedrības eksistences resolūti-vo nosacījumu.¹⁾ Par akcijām saņemto naudu dibinātāji deponē Latvijas bankā, kur tā paliek tik ilgi, kamēr sabiedrības valde pieprasa tās izmaksu.

Projekts, diemžēl, pārrunāto pamatjaunumu akciju sabiedrību dibināšanā atstājis bez ievēribas. Projekta 9. § paredz, «ka attiecīgās summas noguldāmas uz akciju sabiedrības vārdu Latvijas bankā, vai kādā no tās nodaļām, un tās paliek, kamēr akciju sabiedrības valde tās atprasa.» Redzam tā tad, ka arī pēc projekta pamatkapitālu iespējams saņemt atpakaļ tūlīt pēc konstituējošās sapulces. — Būtu jā-rada noteikumi, kas tūlītēju pamatkapitāla atpakaļ saņemšanu aizkavē.

Interesanti šai ziņā vācu likuma noteikumi (H. G. B. 195. §), kas prasa 25% lielu iemaksu skaid-

¹⁾ Loebers, 138. lap. p.

rā naudā; šo prasību izpildīt Vācijas apstākļos tomēr izrādījies grūti; pateicoties tam, ka vajadzīgi daudz skaidras naudas līdzekļi, rodas ievērojami izdevumi. Noteikumi paredz, ka naudai jābūt valdes īpašumā («im Besitz»), kādēļ attiecīgās summas jāiemaksā «skaidrā naudā», t. i. vācu naudā — valsts kases zīmēs, vai arī likumīgās vācu banknotēs.

Par projekta trūkumu, pēc mūsu domām, jāuzskata tas apstāklis, ka tajā nav noteikta statūtu juridiskā nozīme, bet noteikts vienīgi statūtiem nepieciešamais saturs. Statūti rēgulē visu akciju sabiedrības dzīvi — bet to nevis pēc brīvas iegribas, bet saskaņā ar likumu. Arī Kr. Senāta prakse (1901/127, 1893/18, 1882/96 Tjutrumofs²⁾) noteikti uzsver statūtu autoritāti: «pilnsapulce nav uzņēmuma kungs, kam būtu rīcības brīvība par sabiedrības mantību, bet tā ir tikai organs, kam stingri jāturas statūtu viltās robežās. Statūti ir vienīgais pamats sabiedrībā iestājušos akcionāru pienākumiem, tiesībām un atbildībai. — Tiesiskiem darījumiem, vai rīkojumiem, kas nesaskan ar statūtiem, vai runā preti statūtu noteikumiem, nav saistošs spēks.

Statūtu saturs ievērojami plašāks, nekā akciju likumu un rīkojumu saturs, jo pēdējos atrodam vienīgi vispārējus vilcienus un pamatnoteikumus, kamēr tālāka konkrētizēšana piekrīt statūtiem. Varbūtēju trūkumu papildināšanai visos statūtos uzņemts teikums, kas nosaka, ka sabiedrībai statūtos neparedzētos gadījumos jārikojas pēc akciju sabiedrībām spēkā esošiem priekšrakstiem un vispārējiem likuma noteikumiem. Pēc pastāvošā likuma nepieciešamā statūtu satura neievērošanas gadījumā statūtus neapstiprina, resp. finanču ministrs groza, labo vai papildina tos. Šai ziņā X sēj. 1. d. 2196. p. runā par «pārbaudītu un saziņā ar dibinātājiem izlabotu statūtu projektu.»

²⁾ Civillikumi, 6. izd. Rīgā 1923. g.

Projekts, diemžēl, nesatur norādījumus, vai un kādā veidā reģistra tiesnesis statūtus pārbauda. Tikai 22. § nosaka, ka «dibināšanas sapulce pieņem dibinātāju parakstītos statūtus.»

Tezes.

1) Latvijas pastāvošā akciju likumdošana stipri novecojusies, nepilnīga un nav kodificēta; jaunais likuma projekts, turpretim, ir viens no modernākiem akciju likumiem.

2) Tagadējās koncesiju sistēmas vietā projekts akciju sabiedrību dibināšanai paredz normatīvo sistēmu, kas ir projekta galvenais pamatprincips.

3) Projekts atstāj koncesiju sistēmu tām akciju sabiedrībām, kuru mērķis nodarboties ar banku, lombardu un apdrošināšanas operācijām.

4) Vērā ņemot Latvijā pastāvošās autoritārās valdīšanas formas, grūti pieņemt, ka projekts kļūs par likumu, bet tālu ejoša šaimnieciskās dzīves politizēšana ne vienmēr sekmē valsts ekonomiskās intereses.

5) Pēc projekta statūtu parakstītāji ir sabiedrības dibinātāji.

6) Apsveicams ir noteikums, ka katram dibinātājam jāiegādājas vismaz viena akcija, ar ko nodrošināta kontinuitāte starp dibinātāju un akcionāru.

7) Projekts nepazīst dibinātāju akcijas, bet atļauj priekšrocības un lietotāju akciju izdošanu, kas uzskatāms par ne visai lietderīgu jaunievedumu, it sevišķi tāpēc, ka simultānās dibināšanas gadījumā dibinātāji akcijas sadala savā starpā un dibinātāji līdz ar to kļūst vēlākie akcionāri.

8) Visi dibināšanas darbi pēc projekta jāpārbauda jaunievēlētai valdei kopā ar padomi, bet kvalificētas dibināšanas gadījumā, pārbaudi jāizdara reģistra tiesneša ieceltiem lietpratējiem.

9) Projekts akcionāriem uzliek atbildību visas akcijas nominālvērtības apmērā, kamēr pēc pastāvošā likuma akcionārs atbild tikai iemaksātās summas apmērā.

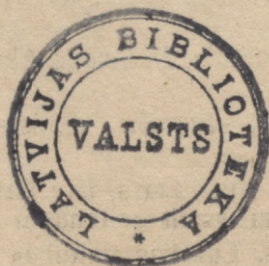
10) Projekts pazīst vienīgi simultāno dibināšanu un atšķir 2 akciju pārņemšanas veidus: vienā gadījumā akcijas pārņem dibinātāji, otrā — pieaicinātās citas personas.

11) Arī pēc projekta (9. §) akciju sabiedrības valde Latvijas bankā ieguldīto pamatkapitālu var izņemt tūlīt pēc konstituējošās pilnsapulces. Viens no mūsu saimnieciskās dzīves galveniem ļaunumiem — proti akciju sabiedrību eksistēšana bez faktiskā pamatkapitāla, tādā kārtā paliek neizskausts.

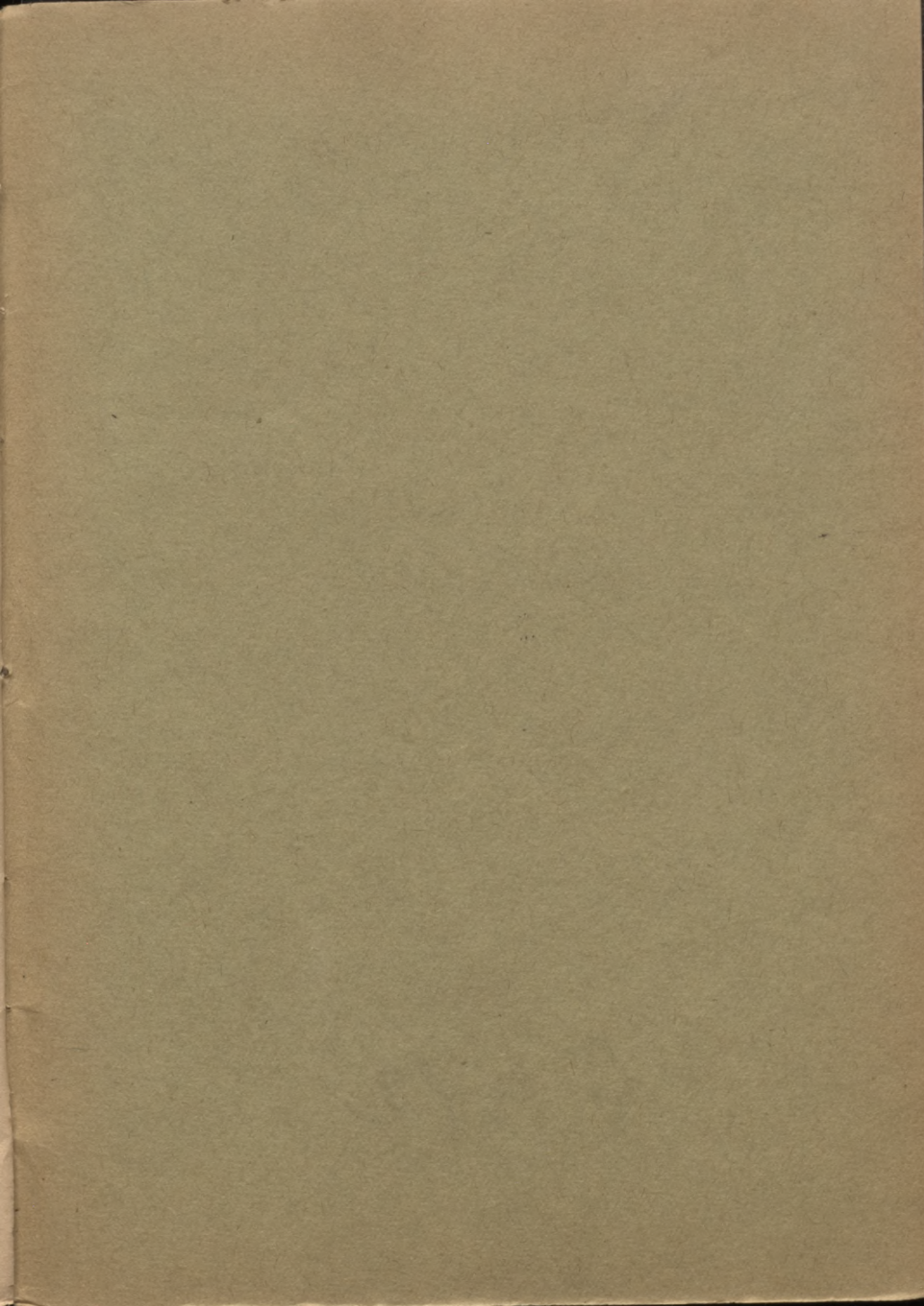
12) Projektam vēl piemīt tas trūkums, ka statūtu juridiskais stāvoklis un to nozīme nav noteikta.

Literātūras saraksts.

1. Dr. Augusts Loebers, Tirdzniecības tiesību pārskats, Rīgā, 1926. g.
 2. Dr. Walter Hallstein, Die Aktienrechte der Gegenwart, Berlin 1931.
 3. Prof. Šeršeņevics, Tirdzniecības tiesību kurss, 1924. g. 1. sēj. 413 lap. p.
 4. R. Müller-Herzbach's, Deutsches Handelsrecht.
 5. Ring-Šachian's, Die Praxis der Aktiengesellschaft 123 lap. p.
 6. Dr. F. Goldšmidt's, Das neue Aktienrecht, Berlin 1927.
 7. «Economists», finanču ministrijas izdevums, 1932. g. Nr. 7.
 8. Dr. Wilhelm Neumann's, Die Gründung der Aktiengesellschaft nach geltendem Lettl. Recht.
 9. B. Petkovičs, Latvijas valdības likumi un rīkojumi, kuŗi attiecas uz akciju un paju sabiedrībām, Rīgā 1926. g.
 10. Staub-Pinner's, Kommentar zum H. G. B. 12. und 13. Aufl., Leipzig 1926.
 11. A. Silbernagel's, Die Gründung der Aktiengesellschaft, Berlin 1907.
-

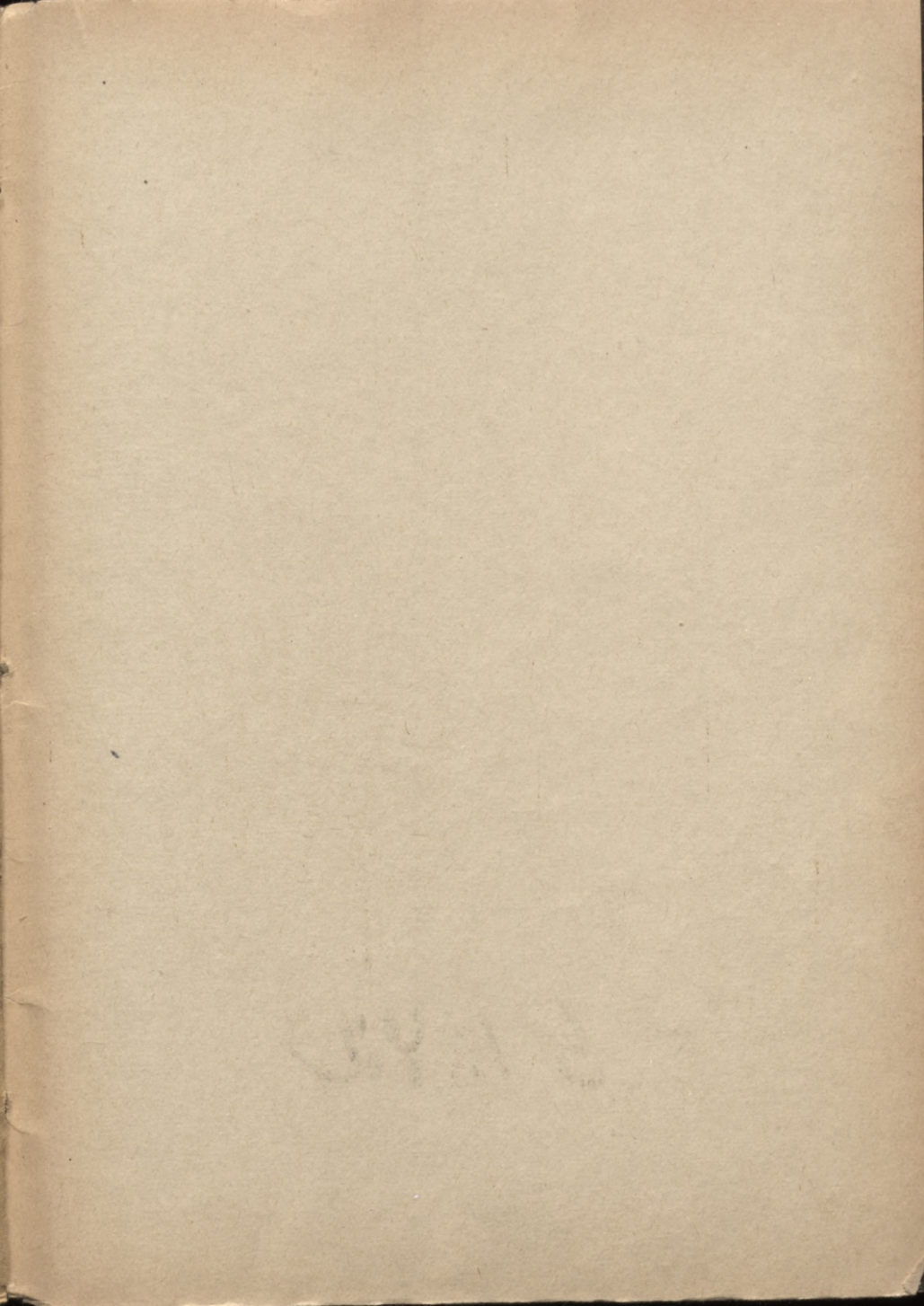

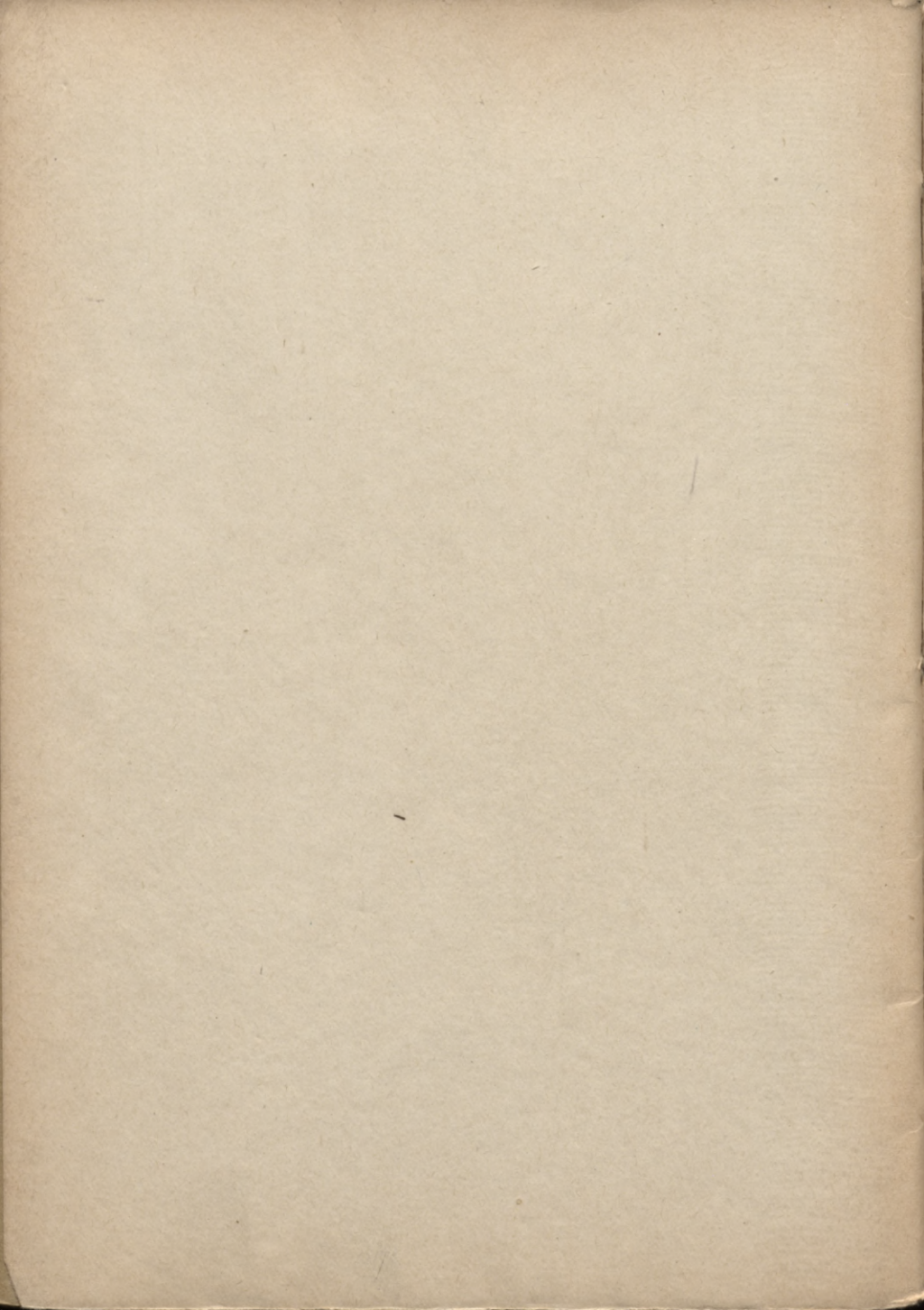
G 1342

31. JUL. 1935

5 1342

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0309065750